

Riittävä toimeentulo ihmisoikeutena, mitä se tarkoittaa, mihin se perustuu, mihin se velvoittaa

Työssäkäyvät köyhät –seminaari 23.11.2023

Hakaniemi -sali

Yrjö Mattila, SSOS-seuran puheenjohtaja

Sosiaaliset ihmisoikeudet

- *Sosiaaliset ihmisoikeudet* ovat työ-, sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen alaan *kuuluvia perustavaa laatua olevia oikeuksia*, joiden noudattamiseen valtiot ovat keskinäisellä sopimuksella sitoutuneet.
- Suomen valtio on sitoutunut *lähes kaikkiin keskeisiin ihmisoikeussopimuksiin ja niiden sisältämiin oikeuksiin*,
- *Sosiaaliset ihmisoikeudet* ovat yksi osa *ihmisoikeuksien kokonaisuutta*

Sääntelyä kolmella tasolla

- Sosiaalisia ihmisoikeuksia sääntelevät sopimukset ovat luonteeltaan joko:
 - 1) *velvoittavia vähimmäisstandardeja*,
 - 2) *joustavia normeja*, joita sovellettaessa otetaan huomioon myös muita vaikuttavia tekijöitä ja
 - 3) *periaatteita*, jotka luovat perustan konkreettien sääntöjen ja standardien kehittämiseksi.

Sosiaalisten oikeuksien luonne

- Sosiaaliset oikeudet voivat olla:
- 1. kansalaisten selviytymisen kannalta perustavaa laatua olevia *fundamentaalisia* oikeuksia tai
- 2. *hyvinvoinnin jakautumista edistäviä* oikeuksia, jotka voivat vaikuttaa:
- A). *negatiivisesti* : valtio suojaa henkilöiden oikeuksia mahdollisia ulkopuolisia loukkauksia vastaan, tai
- B). *positiivisesti*: edellyttää julkisen vallan resursseja haavoittuvassa tai huonossa asemassa olevan ihmisryhmän tukemiseksi.

”**Riittävä toimeentulo on ihmisoikeus**” ja perustuu..

- Perustuslakiin (19 §) Valtiolla on viime kädessä velvollisuus huolehtia kaikkien kansalaistensa toimeentulosta (19§1)
- ”Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon”
- Kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka Suomi on ratifioinut: YK, ILO, Euroopan neuvosto
- Myös EU:n viimeaikainen politiikka tukee riittävää toimeentuloa, Euroopan sosiaalinen pilari
- Orpon hallituksen leikkausten legimitteetti suhteessa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten (YK, EN, ILO) velvoitteisiin ja EU:n sosiaalisen pilarin toimintaohjelmaan?

Leikkaukset ja indeksien jäädytys ovat ongelmallisia

- Orpon hallitus esittää leikkauksia etuuksiin, asumistuki, työttömyysturva, toimeentulotuki
- Etuuksia ja rahamääriä, jotka on sidottu kansaneläkeindeksiin tai elinkustannusindeksiin, ei tarkisteta vuosina 2024-2027.
- Perustuslain 19 § 2:n mukaan *lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.*
- Perustoimeentulon tulee taata etuuden saajalle **kohtuullinen toimeentulo ja mahdollisuus osallistumiseen yhteiskunnassa.**
- Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat useaan kertaan huomauttaneet Suomea liian alhaisesta sosiaaliturvasta.
- Leikkaukset ja indeksien jäädytys vuoteen 2027 saakka vie kehitystä toiseen suuntaan.

Miksi ongelmallista 1. Etuudet jäävät jälkeen

- Etuuksien leikkaukset ja neljän vuoden indeksijäädytys merkitsee etuuksien tason jäämistä vuosittain jälkeen hintojen noustessa.
- Kymmenen prosentin katto neljässä vuodessa on korkea, kun perusturvaetuudet ovat jo ennen leikkauksia olleet liian alhaisia.
- Perustuvaetuuksien arviointiraportti 2019 – 2023 osoittaa jälkeenjääneisyyden jo nyt.
- Mittatikkuna on käytetty viitebudjetteja, jotka kuvaavat ihmisarvoisen elämän edellyttämää kulutustasoa.
- Raportin tulos: Työttömän, sairaan ja vanhempainvapaan perusturva ei riitä kattamaan viitebudjettien menoja.
- Kuitenkin VM esitti hallitusneuvotteluissa keskeiseksi säästökeinoksi indeksien jäädyttämistä. Asumistuen, työttömyysturvan ja toimeentulotuen heikennykset lisäävät perusturvan tarvetta.

Miksi ongelmallista 1: YK:n ihmisoikeuksien julistus

- Yhdistyneet kansakunnat (YK) antoi Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistuksen vuonna 1948.
- Julistuksen 25 artikla, jonka myös Suomi on hyväksynyt liittyessään YK:n jäseneksi:

”Jokaisella on oikeus elintasoon, joka on riittävä turvaamaan hänen ja hänen perheensä terveyden ja hyvinvoinnin, ravinnon, vaatetuksen, asunnon, lääkintähuollon ja välttämättömän yhteiskunnallisen huollon osalta.
- *Jokaisella on myös oikeus turvaan työttömyyden, sairauden, tapaturman, leskeyden tai vanhuuden sekä muun hänen tahdostaan riippumatta tapahtuneen toimeentulon menetyksen varalta”.*
- Sosiaaliturvan leikkaukset ja indeksien jäädytys tulevat lisäämään Suomen vaikeuksia toteuttaa ihmisoikeuksien julistusta.

Miksi ongelmallista 2: YK:n TSS-sopimus

- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus) on solmittu YK:ssa vuonna 1966. Sopimus on Suomessa hyväksytty asetuksella vuonna 1976.
- TSS-sopimuksen 9 artikla: ”*Tämän yleissopimuksen sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden sosiaaliturvaan sosiaalivakuutus mukaanluettuna.*”
- 11 artikla: ”*Tämän yleissopimuksen sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden saada itselleen ja perheelleen tyydyttävä elintaso, joka käsittää riittävän ravinnon, vaatetuksen ja sopivan asunnon, sekä oikeuden elinehtojen jatkuvaan parantamiseen. Sopimusvaltiot ryhtyvät tarpeellisiin toimenpiteisiin varmistakseen, että tämä oikeus toteutetaan,...*”

Huomautuksia YK:sta

•TSS-sopimuksen noudattamista valvoo YK:n sosiaalisten oikeuksien komitea. Suomi on saanut komitealta useita huomautuksia perusturvan alhaisesta tasosta.
Viimeinen huomautus tuli maaliskuussa 2021:

- ”Vaikka komitea panee merkille sopimusvaltiolta saamansa tiedot, joiden mukaan
- useiden sosiaaliturvaetuuksien määriä on korotettu, se on kuitenkin huolissaan
- siitä, että *etuuksien leikkaukset ja indeksien jäädyttäminen vaalikaudella 2015–2019 tekivät näistä etuuksista riittämättömiä ja vaikuttivat suhteettomasti*
- **ryhmiin, jotka olivat jo olleet epäedullisessa asemassa.** (9 artikla)
- .Komitea kehottaa sopimusvaltiota sisällyttämään sosiaaliturvalain uudistukseen
- takeet siitä, että **sosiaalietuudet pysyvät riittävinä** ja että myös **säästöjä**
- **toteutettaessa pidetään huolta siitä, että toimenpiteet”:**
- a) ovat väliaikaisia ja kattavat ainoastaan kriisiajan;....
- c) eivät vaikuta suhteettomasti epäedullisessa asemassa oleviin ja syrjäytyneisiin ryhmiin
-
- e) säilyttävät perusturvan, joka mahdollistaa tuen saajalle riittävän elintason.
-

Miksi ongelmallista 3: Suomen EU-velvoitteet

- *Euroopan sosiaalisen pilarin* toimintaohjelman mukaan jokaisen jäsenmaan tulee ryhtyä toimenpiteisiin köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi.
- **Suomen tulee nostaa noin 100 000 henkilöä köyhyydestä vuoteen 20230 mennessä (kolmasosa lapsia).**
- Esitettyjen sosiaaliturvan leikkausten (*työttömyysturva, toimeentulotuki, asumistuki ja indeksijäädytykset*) jälkeen **EU-tavoitteen saavuttaminen on vaikeata.**

Miksi ongelmallista 4. Euroopan Neuvoston Sosiaalinen Peruskirja

- Sosiaalinen peruskirja muodostaa Euroopan neuvoston ihmisoikeusulottuvuuden sosiaalisen puolen
- Toinen on Euroopan ihmisoikeussopimus, joka koskee vapausoikeuksia
- Sosiaalisen peruskirjan tavoitteena on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa **asettamalla sopimusvaltiolle vähimmäisvaatimuksia, joihin on sitouduttava**
- Sopimus sisältää sekä sosiaalisia ja työelämään liittyviä periaatteita ja oikeuksia että yksityiskohtaisia määräyksiä oikeuksien toteuttamisesta

Euroopan neuvoston sosiaalisen peruskirja on ratifioitu lailla

- Suomi on liittynyt Euroopan neuvoston uudistettuun sosiaaliseen peruskirjaan **eduskunnan säätämällä lailla** (Laki Euroopan sosiaalisen peruskirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta 14.6.2002/486 (SopS 78/2002))
- Hyväksymiskirjan tallettamisen yhteydessä Suomi antoi seuraavan ilmoituksen: ”**Suomi sitoutuu noudattamaan uudistetun peruskirjan seuraavia määräyksiä:9—18 artikla.....**” Artiklat 12 ja 13 määrittelevät sosiaalivakuutusetuuksien ja sosiaaliavustusten **minimimäärät**.
- **Suomen sosiaalioikeudellinen seura ry** on kannellut kolme kertaa Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitealle. (Complaint 88/2012, 108/2014 ja 172/2018) **Suomen perusturvan minimietuuksien liian alhaisesta tasosta. Komitea on hyväksynyt kanteet ja katsonut Suomen alhaisen perusturvan rikkovan sosiaalisen peruskirjan 12 ja 13 artiklaa (vakuutusetuuksien ja sosiaaliavustusten minimitaso).**

Suomi ei ole toteuttanut Euroopan neuvoston päätöksiä

- Komitean päätökset (**Merits 88/2012, 108/2014 ja 172/2014**) osoittavat Suomen perusturvaetuuksien riittämättömyyden suhteessa peruskirjan vaatimukseen.
- **Suomi on kiistänyt komitean päätelmät ja vastannut komitealle:**
 - *”Suomessa sosiaalietuudet, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja erilaiset terveydenhuollon maksukatot muodostavat kokonaisuuden.*
 - *Yksittäisten elementtien sijasta sitä olisi tarkasteltava laajemmin, ottaen huomioon etuudensaajajenhkilön tai -perheen kokonaistilanne.*
 - *Toimeentulo voi koostua esimerkiksi työmarkkinatuesta, asumistuesta ja toimeentulotuesta.*
 - *Maksukatot rajaavat asiakkaan terveydenhuoltokustannukset kohtuulliselle tasolle.”*
- **Koska Suomi kiistää päätösten oikeellisuuden, ei Suomessa ole ryhdytty toimiin komitean päätösten toteuttamiseksi. Suomi on Euroopan neuvoston erityistarkkailussa.**

Päätös 172/2018 (julkinen 15.2.2023) johti toimenpiteisiin Suomea kohtaan Euroopan Neuvostossa

- Suomen asia meni Euroopan neuvoston korkeimpaan päätöksentekuelimen **ministerineuvoston (ECSR) käsiteltäväksi. Kesäkuussa 2023 ECSR antoi suosituksen esittäen, että Suomi:**
 - ***jatkaa** käynnissä olevia toimia sairaus-, vanhempain-, kuntoutus-, peruspäiväraha- ja takuueläkkeen tason sekä perussosiaaliavun ja työmarkkinatuen **tason nostamiseksi** ottaen huomioon elinkustannusten kehityksen Suomessa*
 - *Pohtii tapoja ja keinoja kerätä tietoja sen osoittamiseksi, **miten Suomen sosiaaliturvajärjestelmä pystyy erityyppisten raha- ja luontoisetuuksien yhdistelmällä takaamaan kohtuullisen elintason (mitattuna ekvivalentilla mediaanitulolla) kaikille edunsaajille heidän yksilöllisistä olosuhteistaan (perheasema, asumistilanne jne.) riippumatta***

Suomen on ilmoitettava tämän suosituksen noudattamiseksi toteutetut toimet päätöksen seurantaan koskevassa kertomuksessa viimeistään kesäkuussa 2025.

Mitä Suomi raportoi 2025?

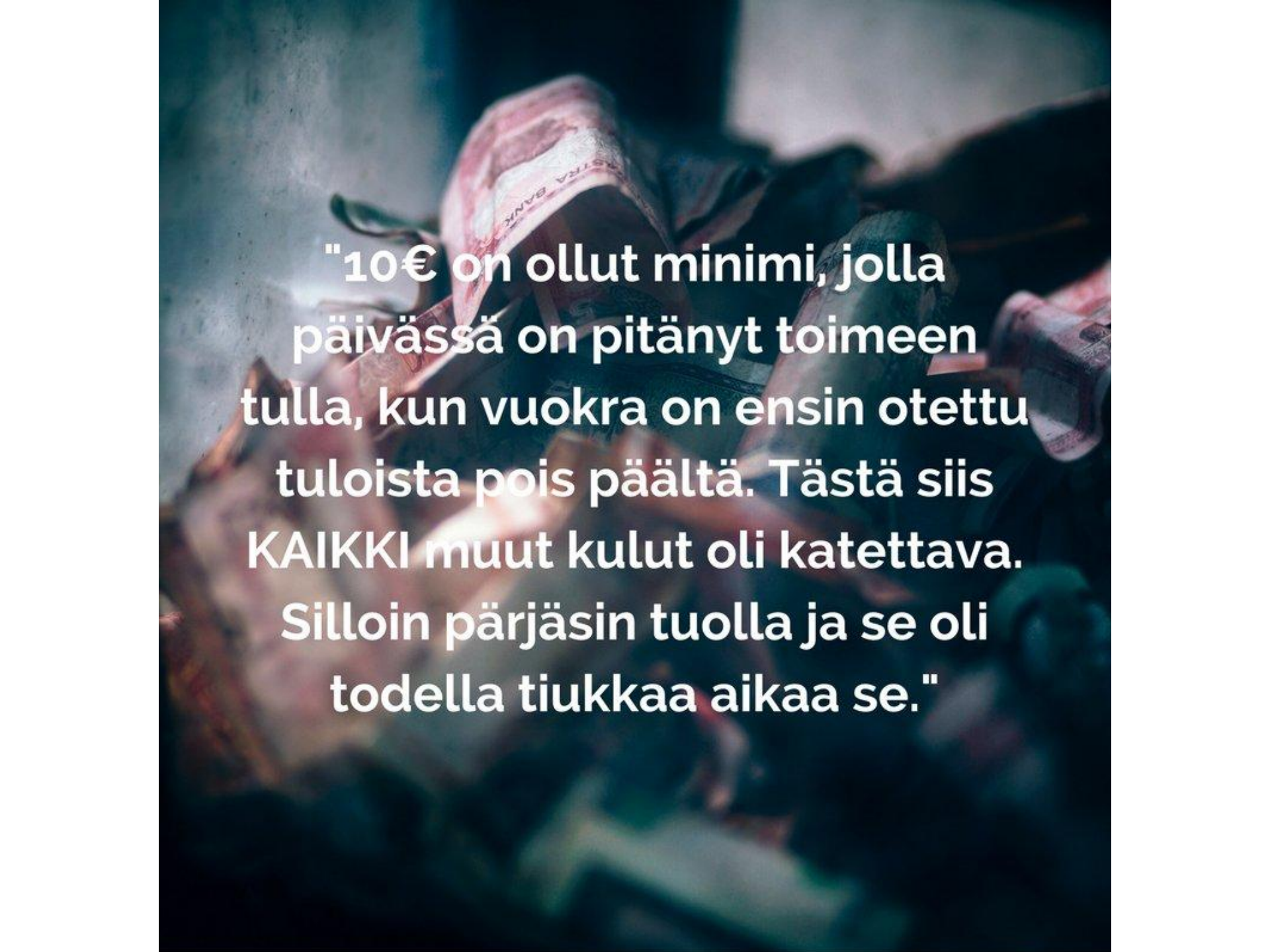
- Etuuksien leikkaukset ja indeksien jäädytys 2024-2027 johtavat vaikeuksiin antaa ministerineuvostolle tyydyttävää vastausta vuonna 2025.
- Sosiaaliturvaa aletaan kyllä uudistaa sosiaaliturvakomitean esittämällä yhtenäismallilla, mutta perusturvan minimitaso pysyy vuoden 2023 tasolla jäädytyksen vuoksi.
- Komitea on moneen kertaan todennut työmarkkinatuen olevan selvästi (manifestly) liian alhainen (630 euroa/kk netto).
- Vastatessaan viimeiseen kanteluun (172/2018) Suomi ilmoitti Euroopan neuvostolle, että **”Suomi on sitoutunut tarkistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan täytäntöönpanoon ja arvostaa suuresti ECSR:n asiantuntevaa ohjausta.”**
- Käytännössä tämä lupaus ei näy.

EN Sosiaalisen peruskirjan G-artikla asettaa sosiaaliturvan leikkauksille ehtoja ja rajouksia

- Sosiaalisen peruskirjan G-Artikla sisältää merkittäviä rajoituksia sosiaaliturvan leikkauksille, jota Suomessa ei ole otettu huomioon.
- Peruskirjan G –artikla: Tämän peruskirjan I osan mukaisten oikeuksien ja periaatteiden tehokas toteuttaminen edellyttää,
 - - että näihin oikeuksiin ja periaatteisiin sekä
 - - **II osan mukaiseen tehokkaaseen käyttöön**
- **ei saa kohdistaa muita kuin näissä osissa määritettyjä rajoituksia,**
- lukuun ottamatta sellaisia rajoituksia, joista on säädetty **laissa** ja jotka ovat **välttämättömiä** demokraattisessa yhteiskunnassa muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi tai **yleisen edun, kansallisen turvallisuuden, kansan terveyden tai moraalin suojelemiseksi.**
- Kansantalouden epätasapaino tai valtionvelka eivät ole riittäviä syitä.

Miksi ongelmia? Mahdollisia syitä:

- **1. Perustuslain ja kv-sopimusten erilainen tulkinta,** ”välttämättömän toimeentulon ja perustoimeentulon” käsite
- **2. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulkinta** ”vähäiset leikkaukset” sallitaan, kansainvälisiä sopimuksia ei oteta huomioon, mutta talouden resurssit tärkeitä.
- **3. VM:n kanta:** Perusturvan korotus heikentää kannusteita ja työllisyysastetta ”homo economicus” -ajattelu.
- **4. Asenteet:** Leipäjonossa olevat laiskoja, köyhyys ja työttömyys ”oma syy”
- **5. Köyhyysongelma vähän esillä mediassa,** ei keskustelua ongelmista. Valtiontalouden tasapainottaminen on tärkeämpää kuin riittävän perusturvan luominen ”Katsotaan ylhäältä alas”
- **6. YK:lla, Europan neuvostolla tai EU:lla ei ole tehokkaita keinoja, jolla pakottaa Suomi noudattamaan sopimuksia.**



"10€ on ollut minimi, jolla päivässä on pitänyt toimeentulla, kun vuokra on ensin otettu tuloista pois päältä. Tästä siis KAIKKI muut kulut oli katettava. Silloin pärjäsin tuolla ja se oli todella tiukkaa aikaa se."

Kiitos mielenkiinnosta!

- Yrjö Mattila
- VTT, OTL, VT
- Yrjo.mattila@helsinki.fi
- 040-7154166
- Suomen sosiaaioikeudellisen seuran puheenjohtaja
- Ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsen
- Päijät-Hämeen omaishoitajat ry II varapuheenjohtaja